

Nataša Kovšca

Mestna jedra

Uvod v tematsko številko

Sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja se je prostorsko načrtovanje znašlo v veliki krizi. Zaradi neučinkovitega reševanja problemov, ki jih je prinesla globalizacija, se je govorilo celo o smrti urbanizma moderne dobe. Mesta so se povsod po svetu nekontrolirano razrasla v naravno krajino, dokončno preseгла tradicionalne modele in se preoblikovala v vseobsegajoče urbanizirane regije, gosto prepredene s sledmi človekovega razvoja, ki so zabrisale ne le meje med grajeno strukturo in naravnim okoljem, ampak tudi med mestnim središčem in obrobjem. Obrtne in stanovanjske funkcije starih mestnih jeder so prevzela periferna mesta, kar je povzročilo zmanjšanje oziroma razvrednotenje njihovega pomena. Na preobrazbo mest so hkrati vplivale radikalne spremembe v sodobni postindustrijski in informacijski družbi. Pojavile so se nove socialne (»nedružinske«) oblike bivanja ter novi življenjski (mobilni) in delovni slogi (samozaposlovanje, samoorganizacija). Bliskovit razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologij pa je (seveda ob vztrajni podpori kapitalističnega sistema) proizvedel abstrakten prostor, namenjen pretoku informacij, ki je v prepletu s fizičnim prostorom sestavni del sodobnega mesta.

Urbanizem se je znašel na prelomni točki, ko je bilo potrebno korenito redefinirati urbanistično teorijo in prakso ter prevrednotiti njeno vlogo in pomen, saj se je izkazalo, da so uveljavljene metode načrtovanja mest v današnjem času hitrih in nepredvidljivih sprememb povsem neučinkovite in da nikakor ne dohajajo realnih družbenih procesov. V Evropi in drugod po svetu so se oblikovale nove metode za usmerjanje in nadzor prostorskega razvoja, ki ne temeljijo zgolj na določanju fizične strukture mest, pač pa povezujejo različne načrtovalske strategije, naravnane k trajnostnim ciljem – iskanju ravnovesja med vsemi elementi urbanega življenja. Koncept trajnostnega mesta kot dolgoročne razvojne perspektive predstavlja diametralno nasprotje kratkoročnim profitnim posegom v prostor in (v ožjem pomenu obravnavane teme) vključuje prenovu mestnih jeder, revitalizacijo degradiranih mestnih območij, ustvarjanje kvalitetnega bivalnega okolja za prebivalce različnih socialnih skupin, minimizacijo rabe zemljišč, mešano rabo urbanega prostora, okolju prijazen prevoz ter varstvo kulturne dediščine in narave v mestih. V ospredje pa (hkrati z globalizacijo) stopajo tudi lokalne vrednote, poudarjen je *genius loci*, kontekstualizem, gradnja »po meri človeka«.

Glavni namen tematske številke *Dialogov* je bila analiza trenutnega stanja v posameznih slovenskih mestih, ki so v obdobju tranzicije prav tako podlegla širjenju tržno pojmovanega prostora. Slovenskih urbanih

središč sicer po njihovi velikosti nikakor ne moremo primerjati z mesti v svetovnem merilu, kljub temu pa kažejo bistvene značilnosti sodobnega mesta, kot je delitev na zgodovinsko jedro in obrobno mesto, ki je oslabilo vitalno moč starega mestnega središča. Vendar se prispevki desetih avtorjev, arhitektov in urbanistov, ne omejujejo zgolj na problematiko oživitve urbanega prostora v mestnih središčih, temveč osvetljujejo tudi druge negativne prostorske posege in težave urbanističnega načrtovanja, s katerimi se sooča stroka v času radikalne družbene preobrazbe, ter ponujajo nove ideje in vizije za učinkovito reševanje problemov v bodoče.

Zbirko strokovnih člankov začenja prispevek **Petra Fistra**, strokovnjaka za prenovo spomeniško zaščitenih naselij in varstvo kulturne dediščine, ki opozarja na pomen tako imenovanega »odprtega načrtovanja«, katerega temeljno izhodišče je ustvarjanje specifičnega bivalnega okolja v povezavi s stanovalci in uporabniki. Avtor poudarja, da lahko samo interdisciplinarni strokovni pristop, ki upošteva merila prebivalcev samih, zagotovi dovolj visoko kvaliteto bivalnega okolja, in opozarja, da se v Sloveniji nova metoda urbanističnega načrtovanja kljub formalno privzetim novostim še ni uveljavila.

Da prinaša takšna metoda dela, ki v načrtovanje vključuje tudi prebivalce, pozitivne rezultate in pripomore k dvigu graditeljske kulture, dokazuje razprava strokovnjakinje za prenovo avtohtone arhitekturne dediščine in konservatorstvo **Žive Deu** o celoviti revitalizaciji Zgornjega Štanjela – pomembnega spomenika nepremične kulturne dediščine, ki je v preteklosti slovel ne le po svojih arhitekturnih in prostorskih kvalitetah, ampak tudi po neuspešnih poskusih za njegovo oživitev. Avtorica posebej izpostavlja tri prostorske in izvedbene dokumente, utemeljene na načelih trajnostnega razvoja in nove mednarodne usmeritve celovitega varstva stavbne dediščine, ki so postali vzor za tovrstne arhitekturne in urbanistične posege, saj so kot modeli kakovostnih strokovnih rešitev vključeni tudi v zakonodajo.

Sledijo prispevki avtorjev, ki kritično ocenjujejo razmere v treh slovenskih mestih. **Sonja Ifko** analizira vzroke za pomanjkljivo revitalizacijo območja Lenta v Mariboru, ki zaradi nezadovoljivega usmerjanja javnih programov in slabih gospodarskih razmer ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let ni zaživela v polni luči. V besedilu poudarja, da bi bilo potrebno za oživitev obrečnega predela mesta nujno sprejeti ukrepe za ohranjanje trgovskih programov v mestnem središču, posebej sedaj, ko se v mestu pripravljajo novi razvojni projekti. Tudi **Boštjan Bugarič** ugotavlja, da je glavni razlog za vsebinsko in posledično družbeno praznjenje starega jedra Kopra rast mesta potrošnje, ki postopoma prekriva veduto na zgodovinsko mesto. Parcialno urejanje urbanega prostora je povsem podrejeno političnim interesom in gospodarskim vlaganjem, ki onemogočajo razvoj raznovrstnosti vsebin, nujno potrebnih tako za oživitev življenja v starem jedru kot tudi za ohranitev arhitekturne dedišči-

ne. Rešitev vidi v aktivnem vključevanju javnosti v procese prostorskega načrtovanja in v umeščanju univerzitetnih vsebin v propadajoče mestno tkivo, ki naj bi pripomogle k družbeni, socialni in fizični prenovi. V tretjem prispevku **Adrijan Cingerle** obravnava nastanek Nove Gorice, obmejnega mesta, ki velja za velikopotezni »jugoslovanski politični podvig« in hkrati neuspeli arhitekturno-urbanistični eksperiment modernizma. Originalni načrt »vrtnega mesta«, kot ga je zasnoval Edvard Ravnikar, je bil namreč uresničen samo fragmentarno. Avtor meni, da je skromna dediščina moderne izjemno dragocena tradicija, ki bi jo bilo mogoče s premišljenimi posegi učinkovito nadgraditi v prepoznavno arhitekturno in urbanistično celoto. Žal pa niti občinska stroka niti lokalna politika nimata jasne razvojne vizije, ki bi lahko odprla možnost tudi za povezovanje mesta s sosednjo Gorico v novo središče širše evropske regije.

Skupni imenovalc naslednjega sklopa besedil so nove strategije razvoja mestnih jeder, utemeljene na trajnostnih principih in možnostih, ki jih ponuja sodobna informatizacija. **Ilka Čerpes** predstavlja eksperimentalni projekt *Europan 9 – Razširjeno mestno središče Poljane*, ki je podal ne le konkretne rešitve za preobrazbo Poljan v novo mestno središče Ljubljane, ampak tudi splošne smernice za izdelavo trajnostno naravnanih urbanističnih in arhitekturnih načrtov. Poleg tega so mestne oblasti na podlagi analize predlaganih rešitev opustile zamisel o širitvi univerzitetnega kliničnega centra v ta del mesta, saj bi bil programsko homogen bolnišnični kompleks v nasprotju tako z idejo o nastanku novega mestnega središča kot tudi s cilji trajnostnega razvoja. **Polona Filipič** in **Primož Hočevnar** analizirata vzdave – inovativne arhitekturne rešitve na izbranih mestnih prazninah v Mariboru in Celju, ki so ovrednotene kot pomembni posegi za zagotavljanje trajnostnega razvoja v urbanih središčih. Ker vzdave temeljijo na smotni uporabi degradiranih, vendar infrastrukturno že opremljenih zemljišč, zagotavljajo ekonomično mestno prenavo, spodbujajo revitalizacijo in pripomorejo k dvigu bivanjske kvalitete in pomena mestnih središč. Kakšen vpliv ima na razvoj urbanih središč sodobna informacijsko-komunikacijska tehnologija, izvemo v razpravi **Alme Zavodnik Lamovšek**, raziskovalke na področju regionalnega razvoja in policentričnega urbanega omrežja. Hipoteza, da so možnosti, ki jih ponujajo nove tehnologije, eden od pomembnih dejavnikov uspešne prenavne, je bila preizkušena na primeru Idrije, mesta z dragoceno tehnično in kulturno dediščino, vendar odmaknjene od večjih urbanih centrov. Raziskava je pokazala, da si je mesto ustvarilo lastno podobo in se uspešno povežalo s svetom prav s pomočjo informacijsko-komunikacijskih tehnologij, ki naj bi tudi v bodoče pripomogle k učinkovitemu razvoju starega mestnega jedra.

Serijo besedil sklene prispevek **Petra Gabrijelčiča**, ki predstavlja večplastne rezultate izbranih mednarodnih študentskih urbanistično-arhitekturnih delavnic, s pomočjo katerih stroka oblikuje tudi odgovore na konkretna strokovna vprašanja pri iskanju prostorskih rešitev. Predlogi, ki

predstavljajo nekakšno osnovo za nadaljnjo strokovno razpravo, so še posebej koristni v primerih, ko je prekinjen ustvarjalni dialog med različnimi akterji v postopkih priprave prostorskih dokumentov.

Iz objavljenih razprav lahko razberemo, da smo bili doslej priča bolj ali manj kratkoročnim intervencijam v urbanih jedrih, ki nikakor niso sledile dinamiki sodobnega časa. Pričajo pa tudi, da se razmere vendarle izboljšujejo, saj stroka razpolaga z vrsto potencialnih, trajnostno naravnanih idejnih rešitev, ki so (ponekod) že prinesle tudi konkretne rezultate. Zagotovo pa zgolj teoretska spoznanja in strokovni napori ne bodo zadostovali za nadaljnje učinkovito usmerjanje razvoja mestnih središč. Jasno predstavo o sodobnem času hitrih družbenih in prostorskih sprememb si bodo morale ustvariti tudi pristojne občinske službe, lokalni politiki in navsezadnje širša javnost.

Tematska številka je nastala v sodelovanju z **Alenko Fikfak**, s katero sva pripravili uvodni pogovor o aktualnih vprašanjih revitalizacije mestnih jeder in ki je k sodelovanju pritegnila strokovnjake z dveh ljubljanskih fakultet (Fakultete za arhitekturo in Fakultete za gradbeništvo in geodezijo), jih strokovno usmerila in koordinirala.